

**O‘ZBEKISTONDA TADBIRKORLIK FAOLIYATINI QO‘LLAB-
QUVVATLASHDA ISLOM DARCHALARI VA MIKROMOLIYA
TASHKILOTLARI ROLINI OSHIRISH YO‘LLARI**

Nuriddinova Shaxnoza Shuxrat qizi

O‘zbekiston Respublikasi Bank-moliya akademiyasi tinglovchisi

Annotatsiya. Islom darchalari an’anaviy tijorat banklari tarkibida shariat tamoyillariga muvofiq moliyaviy xizmatlar ko‘rsatuvchi maxsus bo‘linmalar (filial, sho‘ba yoki mustaqil strukturaviy birlik) sifatida faoliyat yuritadi. Ushbu institutsional shakl, ayniqsa, islom bankchiligi uchun alohida huquqiy asos mavjud bo‘lmagan muhitda, amaldagi qonunchilik doirasida bankning umumiy tizimiga integratsiyalashgan holda ishlaydi. Taqdim etilgan tadqiqotda islom darchalari mavzusiga bag‘ishlangan 25 ga yaqin ilmiy maqola va tahliliy materiallar chuqur o‘rganildi. Tahlil jarayonida islom banklari, islom darchalari va an’anaviy banklar o‘rtasidagi qiyosiy statistik ko‘rsatkichlar, ularning moliyaviy samaradorligi, xizmat ko‘rsatish sifati, shuningdek, amaldagi moliyaviy mexanizmlarning afzallik va cheklovli jihatlari atroflicha baholandi. O‘tkazilgan tahlillar asosida mazkur tizimni takomillashtirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar ishlab chiqildi.

Kalit so‘zlar: islom darchalari, islom banklari, islomiy moliyalashtirish, islom bankchiligi, mudoraba, murobaha, an’anaviy moliya tizimi.

Annotation. Islamic windows operate as specialized divisions (branches, subsidiaries, or separate structural units) within conventional commercial banks, providing financial services in accordance with Shariah principles. This institutional form functions particularly in environments where a distinct legal framework for Islamic banking is absent, operating within the existing regulatory system while remaining integrated into the overall structure of the host bank.

In this study, approximately 25 scholarly articles and analytical materials dedicated to the topic of Islamic windows were comprehensively reviewed. The analysis involved a comparative assessment of statistical indicators, financial performance, service quality, as well as the advantages and limitations of the prevailing financial mechanisms across Islamic banks, Islamic windows, and conventional banks. Based on the findings, practical recommendations were formulated aimed at enhancing the efficiency and effectiveness of this institutional model.

Keywords: Islamic windows, Islamic banks, Islamic financing, Islamic banking, mudarabah, murabahah, conventional finance.

Kirish

So‘nggi yillarda global moliyaviy inqirozlar an‘anaviy moliya tizimining tizimli zaifliklarini yuzaga chiqarib, milliy moliya bozorlarini yangi tamoyil va vositalar asosida diversifikatsiya qilish zaruratini kuchaytirdi. Bunday sharoitda islom moliya institutlari samarali muqobil tizim sifatida nafaqat o‘z barqarorligini isbotladi, balki inqirozli davrlarda eng kam zarar ko‘rgan moliya institutlari qatoriga kirishga muvaffaq bo‘ldi. Islom iqtisodiy modeli zamonaviy moliyaviy muammolarga muqobil yechimlarni taklif etishga yo‘naltirilgan.

Islom moliya tizimining asosiy institutlari hisoblangan islom banklari ayrim davlatlarda qonunchilik cheklovlariga uchragan taqdirda ham, tijorat banklari tarkibida faoliyat yurituvchi islom darchalari ushbu tizimning jahon moliya bozorida mustahkam o‘rin egallashiga xizmat qilmoqda. MDH mamlakatlari, jumladan O‘zbekistonda islom moliya sanoatining rivojlanish sur‘ati nisbatan past bo‘lsa-da, mintaqaviy imkoniyatlarning ortib borayotgani xalqaro moliya doiralari e‘tiborini tortmoqda (Kayimova, 2021). MDH davlatlari hukumatlarining ushbu sektorni rivojlantirishga qaratilgan tashabbuslari natijasida, yaqin besh yil ichida islom bankchiligi sektorida sezilarli o‘sinh kutilmoqda.

2021-yilda O‘zbekiston Markaziy banki raisi Mamarizo Nurmurotov tomonidan 14 ta tijorat bankida islom darchalarini tashkil etish bo‘yicha ishlar boshlangani va ular orqali islom tamoyillari asosida kreditlash amalga oshirilishi haqida ma‘lum qilindi. Raisning ta‘kidlashicha, mazkur yo‘nalishda eng muhim masalalardan biri bu – islom tamoyillariga muvofiq kredit resurslarini shakllantirishdir. Ya‘ni, foizli depozitlar hisobiga jalb qilingan mablag‘lar islomiy kreditlashda qo‘llanilishi mumkin emas, chunki bunday depozitlar shariat tamoyillariga mos kelmaydi. Shu bois, avvalo, aholi va tadbirkorlik subyektlarining islom moliyasiga oid moliyaviy savodxonligini oshirish zarurligi alohida ta‘kidlandi. Shuningdek, Markaziy bank raisining ma‘lumotiga ko‘ra, islom moliyasiga oid qonun loyihasi O‘zbekiston Qonunchilik palatasida birinchi o‘qishdan muvaffaqiyatli o‘tgan. Ushbu qonun loyihasida mikromoliya tashkilotlariga islom moliyasi operatsiyalarini amalga oshirish huquqi berilishi nazarda tutilgan bo‘lib, tegishli normativ-huquqiy hujjatlarni ishlab chiqish jarayoni davom etmoqda. Bu bo‘yicha Ipak yo‘li banki, Qishloq Qurilish bank, Trastbank va Hamkorbank birinchilardan bo‘lib, O‘zbekistonda Islom darchalarini ochishga yaqin turibdi. Islom moliyasi tizimi o‘zining etik tamoyillari, risklarni taqsimlash mexanizmlari va real iqtisodiyotga yo‘naltirilganligi bilan an‘anaviy moliyadan tubdan farq qiladi. Xususan, spekulyativ operatsiyalarni (gharar) va foizli daromadni (ribo) taqiqlash, shuningdek, foyda-zararni taqsimlash (mudoraba) va aktivlar bilan ta‘minlangan savdo operatsiyalari (murobaha) kabi vositalar moliyaviy tizimga barqarorlik va adolat tamoyillarini olib kiradi. Aynan shu xususiyatlar islom

moliya institutlarini global moliyaviy tanglik davrlarida nisbatan chidamli bo'lishiga sabab bo'lmoqda.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, islom bankchiligi va an'anaviy bankchilik o'rtasidagi asosiy tafovut faqat shariat talablariga rioya qilish bilan chegaralanmay, balki boshqaruv tuzilmasi, xavf-xatarlarni boshqarish strategiyalari va korporativ ijtimoiy mas'uliyat kabi jihatlarda ham namoyon bo'ladi. Islom darchalari esa ushbu tamoyillarni an'anaviy bank tizimiga integratsiyalashgan holda amalga oshirib, ikki tizim o'rtasidagi "ko'prik" vazifasini bajaradi.

Mazkur tadqiqotning dolzarbligi O'zbekistonda islom moliyaviy xizmatlariga bo'lgan talabning ortib borayotgani, shuningdek, mamlakatning xalqaro islom moliya bozoriga integratsiyalashuv istiqbollari bilan belgilanadi. Biroq, mavjud huquqiy va institutsional bazaning yetarli darajada shakllanmaganligi bu yo'nalishdagi transformatsion jarayonlarni murakkablashtirmoqda. Shu bois, ushbu ishda islom darchalarining tashkiliy-huquqiy asoslari, ularning samaradorlik ko'rsatkichlari va mavjud muammolarini tizimli o'rganish orqali O'zbekiston sharoitida ushbu institutni joriy etishning optimallik darajasi aniqlanadi.

Xulosa va takliflar

Islom darchasi an'anaviy tijorat banki tarkibidagi maxsus bo'linma yoki sho'ba korxona bo'lib, u orqali mijozlarga faqat islom shariatiga muvofiq moliyaviy vositalar asosida xizmat ko'rsatiladi. Dunyo miqyosida tobora ko'payib borayotgan tijorat banklari islomiy moliya mahsulotlarini joriy etish imkoniyatlarini o'rganmoqda. Bu tendensiya, bir tomondan, banklarning o'sib borayotgan musulmon aholi qatlamiga xizmat ko'rsatish istagi, ikkinchi tomondan, shariatga mos keluvchi moliyaviy vositalarga yo'naltirilgan xalqaro investorlar faolligining ortishi bilan izohlanadi.

O'tkazilgan tahlillar natijasida islom darchalarining foyda samaradorligi bo'yicha mustaqil islom banklariga nisbatan yuqori ko'rsatkichlarga ega ekanligi aniqlandi. Buning asosiy sababi sifatida tijorat bankining mavjud texnik-texnologik salohiyati, infratuzilmasi va moliya bozoridagi ko'p yillik tajribasini keltirish mumkin. Biroq, bir qator islom darchalari faoliyatida muayyan muammolar ham kuzatilmoqda. Jumladan, an'anaviy bank aktivlari bilan islom darchasi aktivlarining aralashib ketishi shariat nuqtai nazaridan joiz emas. Shuningdek, har bir islom darchasi tarkibida shariat ekspertlar kengashining tashkil etilishi zarur, chunki har bir moliyaviy operatsiyaga huquqiy xulosa (fatvo) berish faqat ushbu sohaning malakali mutaxassislari zimmasidadir.

O'zbekistonda islom moliyasi so'nggi yillarda jadal rivojlanmoqda, islom moliya institutlari bilan yangi hamkorlik shartnomalari tuzilmoqda. Mamlakatdagi mavjud tijorat banklari islom moliyasi tamoyillariga asoslangan islom darchalarini ochish

masalasini faol ko'rib chiqmoqda. Shu sababli, amaldagi soliq va bank tizimining ishlash mexanizmlarini islom darchalari faoliyatiga moslashtirish zarurati ilgari suriladi. Umuman olganda, islom darchasi to'liq huquqli islom bankini tashkil etish imkoniyati mavjud bo'lmagan sharoitda optimal yechim sifatida xizmat qiladi. O'zbekiston uchun aynan shu model istiqbolli bo'lib, quyidagi takliflar ishlab chiqildi:

1. Mamlakatda islomiy moliyaviy xizmatlarga bo'lgan real talab darajasini empirik o'rganish va tizimli baholash;

2. An'anaviy banklarning mavjud infratuzilmasi (binolar, xodimlar, texnik ta'minot) negizida qo'shimcha xarajatlarsiz islomiy xizmatlarni taklif etish mexanizmini joriy qilish;

3. Joriy qilingan islom darchalari faoliyatini chuqur o'rganish va taqqosiy tahlil qilish asosida "Islom moliyasi va bank ishi to'g'risida"gi qonun loyihasiga amaliy takliflar kiritish;

4. Aholi va xususiy sektor vakillarining moliyaviy savodxonligini oshirish orqali ularning milliy iqtisodiyotdagi faol ishtirokini ta'minlash;

5. Islom darchalari faoliyati natijalarini monitoring qilish va tahlil qilish asosida banklarning uzoq muddatli rivojlanish strategiyalarini shakllantirish.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

Chenguel, M.B. and Jouirou, M. (2019) 'Installing Islamic banking windows in conventional bank: effects, performance', International Journal of Financial Engineering, 06(04), 1950033.

Khujamkulov, D.Y., Zayniddinov, R.K.O., Ergashev, D.R., Mamatov, M.A. and Uktamov, K.F. (2021) 'Improving the Use of Islamic Banking Services in Financing Investment Projects in Uzbekistan', REVISTA GEINTAC, 11(2). ISSN: 2237-0722.

Shamsalden, A.S. (2019) 'Islamic Windows of the Conventional Banks: Challenges and Solutions', 4th International Legal Issues Conference-ILIC2019. ISBN (978-9922-9036-2-0).

Danchenko, E.A. (2013) 'Перспективы внедрения "исламских окон" в банковскую систему России' [Prospects for the introduction of "Islamic windows" into the banking system of Russia].

Maxkamov, E.X. (2021) 'Tijorat banklarida faoliyat ko'rsatuvchi islom darchalarining dolzarbligi' [Relevance of Islamic windows operating in commercial banks], "XXI asr: fan va ta'lim masalalari" ilmiy elektron jurnali, (4). ISSN: 2181-9874, SJIF 2021: 6.23.

Afroj, F. (2022) 'Financial strength of banking sector in Bangladesh: a CAMEL framework analysis', Asian Journal of Economics and Banking, 6(3), pp. 353-372.

Lone, F.A. (2017) 'Customer satisfaction in full-fledged Islamic banks and Islamic banking windows: a comparative study', Journal of Internet Banking and Commerce, 22(S7).

Ben Othman, H. and Mersni, H. (2014) 'The use of discretionary loan loss provisions by Islamic banks and conventional banks in the Middle East region', Studies in Economics and Finance, 31(1), pp. 106-128.

Ahmad Mokhtar, H.S., Abdullah, N. and Alhabshi, S.M. (2008) 'Efficiency and competition of Islamic banking in Malaysia', Humanomics, 24(1), pp. 28-48.

Haydarov, O.A. (2022) 'Respublikamiz tijorat banklarida islom moliya tizimidan foydalanishni takomillashtirish' [Improving the use of the Islamic financial system in commercial banks of our republic], Iqtisod va moliya / Ekonomika i finansy, 2(150).